

Hadis Literatüründe Medine Çarşısının Kuruluşu ve Sosyo-Politik Etkileri

The Establishment of the Medina Market within the Hadith Literature and its Socio-Political Impacts

Emine Demil

Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı
Assoc. Prof. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Faculty of Theology, Department of Hadith
Nevşehir / Turkey
eminedemil@hotmail.com
orcid.org/0000-0001-5966-4651

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi / **Article Type:** Research Article

Geliş Tarihi: 19 Mart 2025 / **Date Received:** 19 March 2025

Kabul Tarihi: 28 Mayıs 2025 / **Date Accepted:** 28 May 2025

Yayın Tarihi: 15 Haziran 2025 / **Date Published:** 15 June 2025

Yayın Sezonu: Haziran 2025 / **Pub Date Season:** June 2025

Atıf: Demil, Emine. "Hadis Literatüründe Medine Çarşısının Kuruluşu ve Sosyo-Politik Etkileri".
Akademik Siyer Dergisi 11 (Haziran 2025), 1-18.

Citation: Demil, Emine. "The Establishment of the Medina Market within the Hadith Literature
and its Socio-Political Impacts". *Journal of Academic Sirah* 11 (June 2025), 1-18.
<https://doi.org/10.47169/samer.1661070>

İntihal: Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/samer> **e-mail:** akademiksiyerdergisi@ksu.edu.tr

Yayıncı: KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

Published by: KSU Sirah Researches Application and Research Center

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların Kaynakça'da belirtildiği beyan olunur (Emine Demil).

Ethical Statement: It is declared that during the preparation process of this study, scientific and ethical principles were followed and all the studies benefited from are stated in the bibliography (Emine Demil).

Bu makale Creative Commons Atıntı-Gayriticari Türetilemez 4.0 (CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-Nc 4.0).

Öz

Allah Rasûlü'nün (s.a.s) Medine İslam Devleti'ni iktisadi açıdan güçlendirmek, Medine'de birlik, beraberlik, kardeşlik ve dayanışma içerisinde yaşamayı tesis etmek ve Müslümanların refah seviyesini artırmak için Mekke'den Medine'ye hicretinde ilk yaptığı faaliyetlerden birisi Medine pazarını kurmasıdır. Câhiliye döneminde ticaretle temayüz etmiş olan Muhâcirler'in ticaretle oldukça mahir olmaları Medine pazarının kuruluşunda oldukça etkindir. Bu bağlamda Medine'de Yahudi pazarlarının yanı sıra Muhâcirlerin öncülüğünde Müslümanların pazarı kurulmuş, bütün mülkiyetlerini Mekke'de bırakan kutlu hicret yolcularının ekonomik açıdan zor durumda kalmaları önlenmek istenmiştir. Medine pazarının kuruluşuyla Medine'deki iktisadi hayat oldukça canlanmış, Yahudi pazarlarının etkisi ise azalmıştır. Bu husus da Yahudilerin Müslümanlara karşı Mekke'li müşriklerle iş birliği yapmalarına zemin teşkil etmiştir. Medine pazarının kuruluşu serbest piyasanın oluşmasında da oldukça etkili olmuştur. Rasûlullâh (s.a.s), serbest piyasada fiyatları arz-talep dengesine göre oluşturmayı amaçlamıştır. Bu meyanda Allah Rasûlü'nü (s.a.s) serbest piyasa ekonomisinin ilk mimarı şeklinde nitelendirmek mümkündür. Biz ise çalışmamızda cahiliye şiiri, hadisler ve tarih kaynaklarındaki rivayetler çerçevesinde Araplar nezdinde ticaretin önemi ve Kureys'in ticaretteki konumunu, Medine pazarının kuruluşunda etkili olan faktörleri, Hz. Peygamber'in ticarete dair getirdiği temel prensipleri ve ahlaki ilkeleri, pazarın kuruluşunun sosyo-politik etkilerini incelemeyi amaçlamaktayız. Câhiliye döneminde Mekkeliler nezdinde ticaretin ve çeşitli pazarlara katılımın oldukça yaygın oluşunun onların Araplar nezdinde ticaretle mahir olarak tanınmalarında ve bu hususun Medine pazarının kuruluşunda oldukça etkin olduğunun şiirler ve hadis rivâyetleri çerçevesinde ortaya konması çalışmanın özgün yanını teşkil etmektedir.

Anahtar Kelime: Siyer, Hadis, Medine, Pazar, Toplum.

Abstract

One of the first initiatives undertaken by the Messenger of Allah (PBUH) upon his migration from Mecca to Medina was the establishment of the Medina market. This initiative aimed to economically strengthen the Islamic State of Medina, foster unity, solidarity, and brotherhood among its inhabitants, and enhance the welfare of Muslims. The Muhâjirün, who had distinguished themselves in trade during the pre-Islamic era, played a crucial role in the foundation of this market due to their remarkable commercial expertise. In this context, alongside the existing Jewish markets in Medina, a Muslim market was established under the leadership of the Muhâjirün. This development sought to prevent the economic hardship faced by the noble emigrants who had left all their possessions behind in Mecca. With the establishment of the Medina market, the economic life of the city flourished significantly, while the influence of Jewish markets diminished. This shift contributed to the Jews' alliance with the Meccan polytheists against the Muslims. Additionally, the Medina market played a significant role in the emergence of a free market system. The Prophet (PBUH) aimed to regulate market prices based on the balance of supply and demand. In this regard, it is possible to characterize him as the pioneer of the free market economy. In our study, we aim to analyze the significance of trade among the Arabs, particularly the role of the Quraysh tribe in commerce, within the framework of pre-Islamic poetry, hadiths, and historical sources. Furthermore, we will examine the key factors influencing the establishment of the Medina market, the fundamental trade principles and ethical guidelines introduced by the Prophet, and the socio-political impacts of the market's foundation. The originality of this study lies in demonstrating, through poems and hadith reports, that the widespread practice of trade among the Meccans during the pre-Islamic (Jâhiliyyah) period and their active participation in various markets contributed significantly to their reputation as skilled merchants among the Arabs, and played a major role in the establishment of the marketplace in Medina.

Keywords: Sirah, Hadith, Medina, Market, Society.

GİRİŞ

Medine, Müslümanların, Yahudilerin, Hristiyanların ve müşriklerin birlikte yaşadıkları kozmopolitik bir sosyal yapı arz etmekteydi. Allah Rasûlü (s.a.s), Medine'nin jeopolitik konumundan dolayı farklı din ve kabilelerden müteşekkil bu toplumsal yapının siyasi, sosyal, askeri ve ekonomik açıdan düzenlenmesinin zaruri olduğunu düşünmüş, bundan dolayı hicretin hemen ardından Muhâcîr ile Ensâr arasında kardeşlik anlaşmasından sonra¹ Yahudilerin de taraf olduğu Medine Sözleşmesi'ni yapmış, Yahudilerin dini, toplumsal ve hukuki haklarını güvence altına almıştır.²

Medine'de, sayıları az da olsa, din adamlarından Abdullah b. Selâm (ö. 43/663-64) gibi³ bazı Yahudi âlimler İslâm'ı kabul etmiş, bazıları çekimser bir tutum sergilemiş, Ka'b b. Eşref (ö. 3/624) gibi bazı Yahudiler ise bilhassa Medine pazarının kuruluşundan sonra Rasûlullâh'a (s.a.s) karşı tavır alıp Müslümanlar aleyhine çalışmalar yapmaktan geri durmamıştır.⁴

Medine pazarının kuruluşuyla Müslümanlar ekonomik açıdan güçlenmeye başlamış, Yahudilerle rekabetçi bir ortam oluşmuştur. Ka'b b. Eşref gibi önceleri Hz. Peygamber'e karşı olumsuz bir tutum içinde olmayan Yahudiler, Medine çarşının kuruluşuyla ona düşmanlık beslemeye başlamışlardır. Bu husus ise Yahudiler'in müşriklerle iş birliği yapmalarına, bundan dolayı da Medine'den çıkarılmalarına zemin teşkil etmiştir.

1. Cahiliye Şiirinde Kureyş ve Ticaret

Tarihi süreçte jeopolitik konumundan dolayı Ortadoğu transit ticarete merkezi bir konumda olmuş, bu akışta devletlerin, bilhassa imparatorlukların kuruluş ve yıkılışları, uzak mesafeli ticaretin emniyeti ve güvenliği bakımından büyük önem arz etmiştir.⁵ İslâm'ın zuhurunda Mekke, Arap yarımadasının hem dini hem de ticari merkezi konumundaydı. Zira Mekke civarında Ukaz panayırı başta olmak üzere yılın belirli zamanlarında çeşitli panayırılar kuruluyordu. Aynı zamanda Kur'ân'da da işaret edildiği gibi yazın kuzeye, kışın güneye giden kervanların uğrak yeri olması dolayısıyla Mekke'de ticari hayat oldukça canlıydı.

Mekkeliler uzak bölgelere yaptıkları ticaretle temayüz etmişlerdi. Bundandır ki ticaret Mekkeliler'in iktisadi, dini ve kültürel hayatının ana unsurlarından birisini teşkil etmekteydi.⁶ Bu husus cahiliye şiirlerine de yansımıştır. Bu bağlamda cahiliye şiirinde Araplar nezdinde mal ve ticaretin ehemmiyetine atıf yapılmış, ticaretin ve malın faydasına, övgüye layık oluşuna, hikmetli oluşuna, heybetine ve itibarına dikkat çekilmiştir. Zira Araplara göre zengin olmayan *el-emru bi'l-ma'rûf* yapamaz, yapsa dahi malı olmadığı için sözü dinlenmez, ona itibar edilmez. Araplar, akıllı bir kimse ticaret vasıtasıyla zengin olmadıysa onu tam olarak akıllı kabul etmemişlerdir. Onlara göre zengin, ticarete başarılı ve mahir demektir. Bu bağlamda “*قال عروة بن الورد: ذريني للغنى أسعى فإنني رأيت الناس*”

¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1438/2017), “İ'tisâm”, 16; Ebû Muhammed Cemâlüddin Abdülmelik İbn Hişâm, *Sîret-i İbn Hişâm Tercemesi*, ter. Hasan Ege (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1985), 2/176-178.

² İbn Hişâm, *Sîret*, 2/172-175.

³ Buhârî, “Tefsîr”, (Bakara) 6.

⁴ İbn Hişâm, *Sîret*, 2/187-192; Komisyon, *Hadislerle İslam* (Ankara: DİB Yayınları, 2014), 7/263-264.

⁵ Cengiz Kallek, “Ticaret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/135.

⁶ Cengiz Kallek, *Hiz. Peygamber Döneminde Devlet ve Piyasa* (İstanbul: Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, 1992), 3-25.

شَرَّهم الفقير /Urve b. Verd ‘Bırak da zenginliğe ulaşmak için çalışayım; zira insanların en kötüsünün fakirler olduğunu gördüm” demiştir.⁷

Şair şöyle söylemiş:

دَعِينِي أَطَوِّفَ فِي الْبِلَادِ لَعَلَّنِي
أَفِيدُ غَنًى فِيهِ لَذِي الْحَقِّ مُحْمِلٌ
Bırak da belki hak sahibine yük olacak bir zenginlik elde ederim diye,
diyar diyar dolaşayım.⁸

Diğerlerinin sözü şöyledir: “ وقول الآخرين: سأعمل نص العيس حتى يكفني غنى المال يوماً أو غنى الحدثن سأسب مالأً أو “ أموت ببلدة يقل بها قطر الدموع على قبري ومن يك مثلي ذا عيال ومقتراً من المال يطرح نفسه آل مطرح فسر في بلاد الله والتمس الغنى تعيش /Develeri yola sürececek, gece gündüz çalışacağım; ya bir gün malca zengin olurum ya da kaderin zenginliği yeter bana. Mal kazanacağım yahut öyle bir diyarda öleceğim ki, mezarıma damlayacak gözyaşı bile az olsun. Kim benim gibi çoluk çocuk sahibi ve yoksulsa, kendini her yere atar, her zahmete katlanır. Öyleyse Allah’ın diyarlarında yolculuk et. Rızık ara; ya zengin yaşarsın, ya da ölürsün, fakat mazeretin olur.”⁹

Câhiliye’de Arapların ticareti *hamr* alım satımıyla özdeşleştirdiği anlaşılmaktadır.¹⁰ Câhiliye şiirinde Kureyşliler için de büyük önem arz eden *hamra* atıf vardır. Câhiliye döneminde *hamr*, Arapların en önemli ticaret malı idi. Bazı şehirler çok kaliteli *hamrlarıyla* meşhur olmuştu. Bu bağlamda Gazze cahiliyede *hamrın* üretiminde ilk sıradaydı, bir diğeri Ezraat şehriydi. Hicaz’da Enderin, Ürdün’de Hecer, Irak’ta Hira en kaliteli *hamrın* üretildiği şehirlerdi ve Araplar’ın kabileleri *hamr* ticaretine mahsustu. Bazı tüccarlar onun dışında ticaret yapmazlardı. O muazzam bir ticarî kaynak sağlıyordu. Arap bölgeleri için *hamr* vazgeçilmezdi. İster zengin ister fakir olsun büyük küçük herkes *hamr* kullanıyordu.¹¹ Bu sebeple *hamr* cahiliye şiirlerinde önemli bir yekûn tutmuştur.

Şair şiirinde kızın dudaklarına dair teşbih yaparak şöyle demiştir:

إذا ذقت فاهها قلت طعم مدامة
معتقة مما تجيء به التجر

O kızın ağzını tattığında dersin ki; bu, ticaret kervanlarının getirdiği, yıllanmış bir şarabın tadıdır.”¹²

Hamr, Ukaz çarşısında büyük bir konuma sahipti. O dönemde Şam, Basra, Gazze’den kaliteli hamr getiriliyordu. Şairler onun ticarî olarak ne kıymetli olduğunu şiirlerinde överek dile getiriyorlardı. O şairlerden Ebû Züeyb el-Hüzelî şu beyiti söylemiştir:

سلافة راح ضمنتها أداوة
تزودها من اهل بصرى وغزة
مقبرة ردف لمؤخرة الرحل
على جسرة مرفوعة الذيل والكفل
فوافى بها عسفان ثم اتى بها
مجنة تطفو في القلال ولا تغلي

Bir damla saf şarap ki, katranla sıvanmış bir mataraya konulmuş ve bineğin arkasına, semerin ardına sıkıca yerleştirilmiş. Onu Busra ve Gazze halkından tedarik etti. Kuyruğu ve sağrı kısmı

⁷ Saîdü’l-Efğânî, *Esvâku’l-Arab fi’l-câhiliyyeti ve’l-İslâmî* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1974), 18.

⁸ Saîdü’l-Efğânî, *Esvâku’l-Arab fi’l-câhiliyyeti ve’l-İslâmî*, 18.

⁹ Saîdü’l-Efğânî, *Esvâku’l-Arab fi’l-câhiliyyeti ve’l-İslâmî*, 18.

¹⁰ Mecdüddîn Mübârek İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye fî garîbi’l-hadîs ve’l-eser*, nşr. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî- Tâhir Ahmed ez-Zâvî, (Kâhire: y.y., 1383-85/1963-65), 1/181.

¹¹ Saîdü’l-Efğânî, *Esvâku’l-Arab fi’l-câhiliyyeti ve’l-İslâmî*, 28-29.

¹² Saîdü’l-Efğânî, *Esvâku’l-Arab fi’l-câhiliyyeti ve’l-İslâmî*, 29.

yukarı kalkık, iri ve güçlü bir deveyle taşıdı. Onunla önce Asfan'a uğradı, ardından da Mecenne'ye geldi. Orada testilerde durulur, kaynamaz, berraklaşır."¹³

Araplar arasında yaygın olan bir diğer ticaret malı *miskti*. Bu Arap şiirine de yansımıştır.

ذكي أتى من أهل دارين تاجر

فلما اجتمعنا في العلالى بيننا

"Biz, yüksek evlerde bir araya gelince, Darîn halkından bir tüccar olan Zâ'î yanımıza geldi."

Şairin bu beytinde şehir hayatının zarafeti, ticari ilişkiler ve sosyal buluşmalar öne çıkmaktadır. Beyitte geçen "Yüksek evler" ifadesi, yüksek yapılar, konaklar ya da köşkler manasındadır. Bu ifade, itibarlı, varlıklı bir çevreyi ima eder. Şair burada, böyle seçkin bir mecliste toplandıklarını belirtir. Bu buluşma esnasında "Darîn halkından bir tüccâr" ifadesiyle, dışarıdan gelen bir ticaret ehlinin meclise katıldığı anlatılır. Darîn, Bahreyn bölgesinde, bilhassa *misk* ticaretiyle meşhur olan bir liman şehridir. Bu yönüyle beyitte, uzak diyarlardan gelen değerli malların ve tüccarların itibarlı çevrelerle ilişkisi kurulmakta, dönemin ticaret yolları ve ekonomik merkezleri ima edilmektedir.

Câhiliye şiirinde Kureyş'e ve onların ticaretteki konumlarına da atıf yapılmıştır. Hz. İbrahim, Mekke'nin emin bir belde yapılması için dua etmiş,¹⁴ onun duasının bereketiyle Kur'ân-ı Kerîm'de Mekke *el-beledü'l-emîn*¹⁵ şeklinde nitelendirilmiş, bu bağlamda Mekke'nin emniyetine dikkat çekilmiştir. Nitekim "Biz onları kendi katımızdan bir rızık olarak her şeyin ürünlerinin toplanıp getirildiği, güvenli, dokunulmaz bir yere yerleştirmedik mi?"¹⁶; "Çevrelerinde insanlar kapılıp götürülürken bizim Mekke'yi güvenli, dokunulmaz bir yer yaptığımızı görmediler mi?" buyrulmuştur.¹⁷ Bu bağlamda Ebrehe Kâbe'yi yıkmayı geldiğinde Abdulmuttalib şu şiiri söylemiştir: "Biz Allah'ın zimmetindeki, himayesindeki kullarıyız. Biz hala eski ahdimiz üzerindeyiz. Kâbe'nin Rabbi şerleri engelleyen bir ilâhtır. Kim bu eve zarar vermek isterse yok edilir. Allah Teâlâ bize itibar ediyor. Bizleri savunuyor, kötülerini bizden defediyor."¹⁸

Kureyş câhiliyede diğer Araplardan farklıydı. Bu farklılığın sebebi, Kureyşlilerin ticaretle meşgul olmaları ve ticaret için her yere gitmeleri idi. Bundan dolayı Rum, Fars ve Habeş gibi birçok milletle karşılaşmışlardı. Bu karşılaşmalar Kureyş'in lehine olmuştu. Ticaret sebebiyle onlarla evlenmişler, onlardan okuma yazma öğrenmişlerdi. Bu bağlamda bazı Kureyşliler yazmayı Yemen'deki Hire'den öğrenmişlerdi. Mekke'ye dönünce oradakilere yazmayı öğretmişlerdi. Bu sebeple câhiliyede Mekke ve Taif'te okuma yazma bilenlerin sayısı fazlaydı. Dumetü'l-Cendel'e Hişâm b. Abdülmelik'in (ö. 125/743) kardeşi gidip geliyordu. Dumetü'l-Cendel'e ticaret sebebiyle gidince okuma yazmayı öğrenmişlerdi. Bu sebeple şair onlara okuma yazmayı öğretmelerini başa kakmıştır. Bu bağlamda şair şöyle demiştir:

فقد كان ميمون النقيبة أزهر
من المال ما قد كان شتى مبعثرا
وطامنتمو ما كان منه منفرا
وضاهيتمو كتاب كسرى وقيصرا

لا تجحدوا نعماء بشر عليكمو
أتاكم بخط الجزم حتى حفظتمو
وأثقتنمو ما كان بالمال مهما
فأجريتكم الأقالام عوداً وبداء

¹³ Saîdü'l-Efğânî, *Esvâku'l-Arab fi'l-câhiliyyeti ve'l-İslâm*, 28-29, 151.

¹⁴ el-Bakara 2/126; İbrâhîm 14/35.

¹⁵ et-Tîn 95/3.

¹⁶ el-Kasas 28/57.

¹⁷ el-Ankebût 29/67.

¹⁸ Saîdü'l-Efğânî, *Esvâku'l-Arab fi'l-câhiliyyeti ve'l-İslâm*, 50.

وما زبرت في الصحف أقبال حميرا

وأغنيتمو عن مسند الحي حمير

“Beşer’in üzerinizdeki nimetini inkâr etmeyin; zira o, soyu temiz, ahlâkı güzel, uğurlu bir kimsedir. Size “Hattü’l-cezm” (Arap yazısı) ile geldi de dağınık ve dağıtılmış olan mallarını koruyup muhafaza ettiniz. Parayla değeri bilinmeyen şeyleri onunla titizlikle düzenlediniz; itici ve değersiz görünenleri ise yatıştırıp değerli kıldınız. Kalemleri hem yeni yazılar yazmak hem de eskileri canlandırmak üzere akıttınız; öyle ki Kısra ve Kayser’in kitaplarına denk eserler ortaya koydunuz. Artık Himyer kabilesinin ‘Mesned’ yazılarına da Himyer meliklerinin sahifelere kazıdığı yazılara da muhtaç değilsiniz.”¹⁹

Kureyş ticaret ile temayüz etmişti. Şair Mekke’yi kastederek şöyle demiştir:

ولكن تجرا والتجارة تحقر

ولا مرتع للعين أو متقنص

Ne gözün hoşlanacağı bir manzara var ne de avlanılacak bir alan,
burada sadece ticaret var ve bu ticaret de küçümsenecek türdendir.

İbnu’l-Zeb’arî de inşat etti:

رحلت غير أتت غير

ألهى قصيا عن المجد الأساطير

Kusay’ı şan ve izzet yolundan alıkoyan şey, geçmişin efsaneleriydi,
Bir kervan gitti, ardından başka bir kervan geldi.”²⁰

Şair bu beyitlerde, Mekke toplumunun dünya görüşü ve hayat tarzı hususunda eleştirel bir bakış açısı sunmaktadır. Şair, Mekke’nin ne göz alıcı bir tabiata ne de ilim ve kültüre dayalı bir yapıya sahip olduğunu, sadece düşük seviyeli ticaretle meşgul olduğunu belirtir. Kusay gibi tarihi şahsiyetlerin dahi, gerçek izzet ve şeref yolunu terk edip halkı meşgul eden boş alıntılara kapıldığı ifade edilir. “Bir kervan gitti, başka bir kervan geldi” şeklindeki ifade, Mekkelilerin zihin kodlarının neredeyse yalnızca ticarete ve dünyevi menfaatlerle şekillendiği veciz bir şekilde ortaya koymaktadır.

Kureyş’i ticarete güçlü kılan husus ise *îlâftı*. *Îlâf*, Kureyşliler’i Arap kabileleri arasında üstün kılmakta, onların ticari hayatta büyük bir başarı kazanmasına zemin teşkil etmekteydi. *Îlâf*, Kureyşliler’in bazı kabile ve ülkelerle yaptıkları ticari antlaşmalar manasındadır.²¹ Kur’ân-ı Kerim’de, *îlâfla* Kureyşliler’in elindeki maddi imkânlarla ve güvenliğe sadece Allah’ın lütfu ve Kâbe’nin bereketi sayesinde sahip oldukları hatırlatılır.²² Bu sayede onların güven içinde ticaretle meşgul olduklarına işaret edilir.

Fil sûresinin son âyetinde “Nihayet onları yenilmiş ekin yapakları haline getirdi”²³ buyrulmaktadır. Bu Kureyş’in *îlâfını* korumak içindir. Fil suresinde düşmandan kurtarılımlarının hatırlatılması Kureyş’e verilen açıklıktan ve korkudan emin kılması şeklindeki iki nimete dikkat çekmek ve onları kulluğa davet etmek içindir.²⁴

¹⁹ Saîdü’l-Efğânî, *Esvâku’l-Arab fi’l-câhiliyyeti ve’l-İslâm*, 52-53.

²⁰ Saîdü’l-Efğânî, *Esvâku’l-Arab fi’l-câhiliyyeti ve’l-İslâm*, 57.

²¹ Muhammed Hamidullah, “Îlâf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/63-64.

²² Kureyş 106/1-2.

²³ Fil 105/5.

²⁴ Saîdü’l-Efğânî, *Esvâku’l-Arab fi’l-câhiliyyeti ve’l-İslâm*, 68.

Yapılan antlaşmalar sayesinde Kureyşliler, kışın Yemen ve Habeşistan'a, yazın da Suriye ve Anadolu'ya kadar ticari yolculuklar yapmışlardır.²⁵ Haşim, Kureyş'in babasıdır. Kışın Yemen'e yazın Şam'a sürekli ticaret kervanı göndermiştir. Ticaretten büyük bir kâr elde etmiştir. Bu kârı ise hem zengin hem de fakir arasında paylaştırmıştır. Bu şekilde fakir kalmamıştır. Bu bağlamda şair şöyle demiştir:

والخالطين فقير هم بغنيهم حتى يكون فقير هم كالكافي

“Öyle bir topluluktur ki, onların fakirleri bile kendine yeterlidir; zira iç içe yaşayanlar, fakirlerini zenginleriyle eşit kılarlar.”²⁶

Şair Kumit (ö. ?) *îlâf* hususunda şöyle dedi:

يا ابن العقائل للعقا
من عبد شمس والأكا
إن الخلافة والإلا
دلفا من الشرف التلي
ئل والجاجة الأخير
بر من أمية فالأكابر
ف بر غم ذي حسد وواغر
د إليك بالرفد الموفر

Ey asil hanımların ve kerem sahibi büyüklerin oğlu! Hilâfet de, ilâhî destek de, kıskanç ve kin dolu olanlara rağmen sana yöneldi. Kadim bir şereften süzülerek sana gelen bu hikmet ve ihsan, bol bol yardım getirdi.”²⁷

Metrûdu'l-Huzâi Benî Abdümenâf'a şunu hatırlatıyor:

يا أيها الرجل المحول رحله
المنعمين إذا النجوم تغيرت
سفرين سنهما له ولقومه
هلا حلت بآل عبد مناف
والطاعنين لرحلة الإيلاف
سفر الشتاء وسفرة الأضياف

“Ey kervanını başka yöne çeviren adam! Neden konaklamadın Abdümenâf oğullarının yurdunda?

Onlar ki, yıldızların yer değiştirdiği gecelerde cömertlikte zirvededirler; *îlâf* yolculuklarının yükünü omuzlayanlardır onlar. İki yolculuk başlatmışlardır kendileri ve kavimleri için: Kış ve yaz yolculuğu.”²⁸

Bu bağlamda şair şöyle demiştir:

هبلتك أمك لو حلت إليهم
الأخذون العهد من أفاقها
ويقابلون الريح كل عشية
ضمنوك من جوع ومن تطواف
والراحلون برحلة الإيلاف
حتى تغيب الشمس في الرجاف

“Annen seni kaybetsin! Eğer onlara uğrasaydın, seni hem açlıktan hem de dolaşmaktan emin kılarlardı. Onlar ki, diyarın dört bir yanından emniyet ahdi almış kimselerdir ve *îlâf* seferlerinin yükünü taşıyanlardır. Her akşam rüzgâra karşı yürürler, ta ki güneş, titrek bir serinlik içinde batana dek.”²⁹

2. Medine'de Ticarî Hayat

Mekke ve Medine, transit ticaret yollarında mühim bir güzergâh olmaları, çevre kabilelerin ve Bedevîler'in ihtiyaçlarını karşılamaları dolayısıyla bilhassa hac mevsimi döneminde oldukça canlı

²⁵ Muhammed b. Habîb el-Hâşimî, *el-Muhabber* (Haydarâbâd: b.y., 1361/1942), 162.

²⁶ Saîdü'l-Efğânî, *Esvâku'l-Arab fi'l-câhiliyyeti ve'l-İslâm*, 67.

²⁷ Saîdü'l-Efğânî, *Esvâku'l-Arab fi'l-câhiliyyeti ve'l-İslâm*, 45.

²⁸ Saîdü'l-Efğânî, *Esvâku'l-Arab fi'l-câhiliyyeti ve'l-İslâm*, 68.

²⁹ Saîdü'l-Efğânî, *Esvâku'l-Arab fi'l-câhiliyyeti ve'l-İslâm*, 68.

pazarlara,³⁰ dükkân, depo ve mağaza şeklinde birtakım çarşılara sahipti. Bu bağlamda ticaretle uğraşanların evlerinin avlusunda bozulabilen yaş ticaret mallarının alım-satımının yapıldığı, her gün sabahleyin erkenden ticari malları getiren, satılmamış olanları kendi evlerine taşıyan küçük çaptaki tüccarların ticaret yaptığı dükkân ve mağazalar yer almaktaydı.³¹ Bu çarşılara yabancı tüccarlar da gelmekte, başta hurma olmak üzere, yağ gibi yiyecekler, buğday, arpa gibi tahıllar, kumaşlar, koyun deve gibi hayvanlar satmaktaydı.³² Bu husus ise Mekke ve Medine’de ticari hayatı oldukça canlandırmıştır.

Câhiliye döneminde Medine’deki pazarlar, şehrin batı tarafında, güneyden kuzeye doğru sırasıyla Sefâsif, Müzâhim, Kaynukâ ve Zübâle bölgelerinde kurulmuştur. Müzâhim pazarı Abdullâh b. Übeyy’in, Kaynukâ ve Zübâle pazarları ise Yahudilerin hâkimiyeti altındaydı. Benî Kaynukâ’nın Medine’nin geneline hitap eden pazarı cuma günü kurulmuştur.³³ Medine’deki kabileler arasındaki çekişme, çatışma ve savaşlar, çok sayıda Medine çarşı-pazarlarının kurulmasına zemin teşkil etmişti. Yahudiler, Medine’deki dört pazar yerinin üçüne tamamen, birisine de yarı yarıya hâkimdi.³⁴ ³⁵ Medine’de Benî Kaynukâ’ya ait bir şehir çarşısı bulunmaktaydı. Bu çarşıda her yıl Ukaz’da olduğu gibi, şiirlerini okumak üzere şairlerin geldiği büyük bir panayır da düzenlenmekteydi.³⁶ Yahudiler Medine’de ticari alanda ithalatçıydı, ticari hayatın özünü teşkil eden yiyecek ve tahıl maddeleri satmaktaydılar.³⁷

Medine’de ticari hayata hâkim olan Yahudiler kendi çıkarlarını gözeterek, ticaret mallarının alışverişinde fiyatları ve Medine’deki pazarların kurallarını tespit etmişlerdir.³⁸ Ticaretle elde ettikleri başarılarla büyük servet sahibi olmuşlar, vade ile borç verip faizcilik yapmışlardır.³⁹ Bu hususta Kur’ân’da şöyle buyrulmaktadır: “Yahudilerin zulmü sebebiyle, bir de pek çok kimseyi Allah yolundan engellemeleri, kendilerine yasaklandığı halde faizi almaları ve haksızlıkla insanların mallarını yemelerini yüzünden helâl kılınan temiz ve iyi şeyleri onlara haram kıldık ve içlerinden inkâra sapanlara acı bir azap hazırladık.”⁴⁰

Hicretle birlikte bazı Muhâcirler, Benî Kaynukâ’ya ait bir pazarda ticaretle meşgul olmaya başlamışlar,⁴¹ zaman zaman Yahudiler’den borç almışlar,⁴² kimi zaman onlarla ticari ilişkilerde

³⁰ Cengiz Kallek, “Pazar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/196.

³¹ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 2001), 2/957.

³² Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 2/957.

³³ Ebü'l-Hasen Nürüddin Alî b. Abdillâh es-Semhûdî, *Vefâu'l-vefâ bi ahbari dâri'l-Mustafa* (Kâhire: b.y., 1326), 1/540. Geniş bilgi için bk. Michael Lecher, “İslâm Öncesi ve İslâm’ın İlk Dönemlerinde Medine/Yesrib Pazarı Üzerine”, (çev. M. Mahfuz Söylemez), *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/4 (Aralık 2003), 157-172; Kallek, “Pazar”, 34/195.

³⁴ Lecher, “İslâm Öncesi ve İslâm’ın İlk Döneminde Medine/Yesrib Pazarı Üzerine”, 158-159.

³⁵ Muhammed Hamidullah, “Medine’de Sosyo-Ekonomik Hayat”, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2006), 1/103.

³⁶ Muhammed Hamidullah, “Medine’de Sosyo-Ekonomik Hayat”, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2006), 1/103; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 1/571-572.

³⁷ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 1/184-185.

³⁸ İhsan Cora, “Çağdaş Tüketici Pazarları Açısından “Medine Pazarı”nın Analizi”, *Atlas Sosyal Bilimler Dergisi* 1/5 (2020), 54

³⁹ Buhârî, “Et’ime”, 41.

⁴⁰ en-Nisâ 4/160-161.

⁴¹ Buhârî, “Büyü”, 1.

⁴² Buhârî, “Et’ime”, 41.

bulunmuşlardır.⁴³ Bu bağlamda Allah Rasûlü'nün Ebu's-Şehm (ö. ?) adındaki bir Yahudi ile zırhını rehin olarak vermek suretiyle ticaret yaptığı nakledilmektedir.⁴⁴

Mevcut Medine pazarlarında İslâm'ın yasakladığı ticari faaliyetlerin yapılması, bu faaliyetlerin Gayr-i Müslimler'in lehine olması, Müslümanların kendi ticari hükümlerini uygulayamamaları, karşılıklı emniyet ve güven ortamının sağlanamaması dolayısıyla Rasûlullâh, Medine'de Müslümanlara ait bir pazarın kurulmasına karar vermiştir.⁴⁵

3. Medine Pazarının Kuruluşunda Etkin Olan Amiller

Kur'ân-ı Kerîm'de: "Ey insanlar! Mallarınızı aranızda haksız yollarla yemeyin. Fakat kendi rızanızla yaptığınız ticaret bunun dışındadır"⁴⁶ buyrulurken Müslümanlar ideal bir ticari hayata teşvik edilmiştir. Medine İslam Devleti'nin inşası ve gelişimi, yeni bir iktisadi sistemin kurulmasıyla, bu bağlamda Müslümanların hâkim olacağı ve İslami kuralların etkin olacağı serbest bir piyasanın oluşması ile mümkün olacaktı. Bu husus ise Medine pazarının kuruluşunda oldukça etkin bir rol oynamıştır.⁴⁷ Zira siyasi bağımsızlığın en önemli unsurunu iktisadi açıdan bağımsızlık teşkil etmektedir.⁴⁸ Muhacirlerin ticarete ehil olmaları dolayısıyla Müslümanlara ait bir Pazar kurulması kararlaştırılmış, Muhâcirlere maddi olarak yardımcı olunmak istenmiştir. Mekkeliler'in ticaret erbabı olması Medine pazarının kuruluşunda oldukça etkin olan bir diğer faktördür.

Mekkeliler ticarete oldukça ehildi. Bu bağlamda Allah Rasûlü (s.a.s) elli üç yaşına kadar ticaretle meşgul olduğundan ticarete oldukça etkindi.⁴⁹ O ticari amaçlarla Hubaşe,⁵⁰ Cüreyş gibi panayırlara katılmış,⁵¹ Hz. Hatice adına müstakil olarak düzenlenen bir kervanı Şam'a götürmüştü.⁵² Allah Rasûlü (s.a.s) Yemen, Şam, Busra, Bahreyn-Ummân, hatta Habeşistan'a kadar pek çok bölgeye ticari yolculuklar yapmıştır. Bizzat ticari olarak edindiği tecrübeleri, Medine İslâm Devleti'nin iktisadi açıdan bağımsızlığında son derece büyük bir mana ve ehemmiyet teşkil eden iktisadi reformlarının anlaşılması bakımından oldukça mühimdir.⁵³

Ebû Hüreyre'nin (ö. 58/678); "Muhacir kardeşlerimiz pazarda ticaretle, Ensar ise bahçelerinde meşgul olurken Ebû Hüreyre karın tokluğuna Peygambere hizmet ediyor, onların bilmediklerine de şahit oluyordu"⁵⁴ şeklindeki açıklaması, Mekke'de ticari hayatta oldukça etkin olan Muhacirler'in, Mekke'den Medine'ye hicret edince ticaretle uğraşmaya devam ettiklerini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Mekke'den Medine'ye hicret eden tüccâr sahâbilerden Abdurrahmân b. Avf

⁴³ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *Sahîhu Müslim* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1437/2016), "Müsâkât", 91; Süleymân b. Eş'as Ebû Dâvûd es-Sicistânî, *Sünen-i Ebû Dâvûd* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1436/2015), "Büyü", 13.

⁴⁴ Buhârî, "Cihâd", 89.

⁴⁵ Kallek, "Pazar", 34/195.

⁴⁶ en-Nisâ 4/29.

⁴⁷ Hakan Kalkavan, "Medine Pazarı Perspektifinden Muhtesib ve Agoranomos Karşılaştırması", *Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, (2018) 1/1 57; Cengiz Kallek, *Hz. Peygamber (s.a.v) Döneminde Devlet ve Piyasa* (İstanbul: Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, 1992), 30-31.

⁴⁸ Cora, "Çağdaş Tüketici Pazarları Açısından "Medine Pazarı"nın Analizi", 54.

⁴⁹ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 2/957.

⁵⁰ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu't-Taberî* (Kâhire: Dâru'l-Maârif, t.y.), 2/282.

⁵¹ Ebû Abdillâh Muhammed el-Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn* (Haleb: Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslami, t.y.), 3/183.

⁵² Muhammed İbn Sa'd, *Kitabu't-tabakâtî'l-Kebîr* (Kâhire: Mektebetü'l-Hancî, 1421/2001), 1/108.

⁵³ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 2/957.

⁵⁴ Buhârî, "İlim", 42.

(ö. 32/652), Kardeşlik antlaşması çerçevesinde malını yarı yarıya bölüşmeyi teklif eden Ensâr'dan Sa'd b. Rebî'e (ö. 3/625): "Allah'ın malını ve ailesini kendisine bağışlaması ve bereketli kılması" şeklinde dua ederek kendisine çarşının yolunu göstermesini istemiş, onun yardımını kabul etmemiştir. O gün Kaynukâ Yahudilerinin çarşısına giderek ticaret yapmış, keş, yağ ve kurutulmuş yağsız yoğurt şeklinde bir kazanç elde etmiştir.⁵⁵ Talha b. Ubeydullah (ö. 36/656) da Şam taraflarına ticari yolculuk yaparak Medine'de ticari faaliyetlerde bulunmuştur.⁵⁶ Aynı şekilde Hz. Ebubekir (ö. 13/634), Hz. Ömer (ö. 23/644) ve Hz. Osmân (ö. 35/656) gibi sahâbiler de uluslararası ticarete oldukça hâkimdi. Onların uluslararası piyasaları bilmelerinin Medine çarşının kuruluşunda etkili olduğunu ifade etmek mümkündür.

Tarihi süreçte volkanlardan fışkıran lavların örttüğü, son derece geniş düzlüklere sahip, etrafı dağlarla çevrili bir vadi olan Medine oldukça verimli topraklara sahip, yemyeşil hurma bahçelerinin bulunduğu bir mevkide idi.⁵⁷ İkliminin de son derece ılıman olması Medine'yi hurma üretimi için oldukça elverişli hale getirmişti. Medine'de hurma hasadı oldukça fazlaydı, mahsulün cinsleri çok çeşitli ve vasıfları oldukça yüksekti. Hicretin ilk yıllarında Medine'den Suriye'ye buğday ihracatı da yapılmaktaydı.⁵⁸ Ticarî değeri oldukça yüksek olan hurma üretimi, Medine'nin mümbit topraklarına hicret eden Allah Rasûlü'nü Medine pazarının kuruluşuna sevk etmiş olmalıdır.

Rasûlullâh'ın (s.a.s) İslami emir ve yasakların esas alındığı bir pazar kurma arzusu da Medine pazarının kuruluşunda oldukça etkilidir. Allah Rasûlü (s.a.s) pazardaki ticaretin İslami kurallara ve Medine örf ve adetleriyle uyum arz etmesi prensibini benimsemiştir. Bu bağlamda Allah Rasûlü (s.a.s), pazarda uyulmasını istediği birtakım ahlaki erdemleri de tavsiye etmiştir. Medine'nin pazarının kuruluşuyla Mü'minlere güvenilir bir tüccar olmayı öğretmek amaçlanmıştır.

4. Medine Pazarının Kuruluşu

Rasûlullâh ilk olarak Benî Kaynukâ pazarının yakınındaki Bâkî ez-Zübeyr'de pazar kurdurmuş, Müslümanlar ticari faaliyetlerini burada sürdürmeye başlamıştır. Yahudiler bu çarşıdaki ticari faaliyetleri yakinen takip etmişler, kısa bir süre zarfında bu çarşıya rağbet artınca büyük bir şaşkınlık yaşamışlardır. Bu pazarı Kaynukâlıların pazarına alternatif olarak gördüklerinden pazarın ellerinden çıkacağı korkusuna kapılmışlar, büyük bir öfkeyle Müslümanların çarşısını ortadan kaldırmaya karar vermişlerdir. Bu bağlamda Ka'b b. el-Eşref, Müslümanların kuracakları pazarı Beni Kaynukâ'nın mevcut pazarına rakip görmüş ve çadırın iplerini kesmiştir.^{59,60} Bu hadise, Medine'deki Müslümanlar ile Yahudilerin iktisadi hayattaki mücadelesini ve Medine pazarının kuruluşunun sosyo-politik etkisini göstermesi bakımından büyük önem arz etmektedir.

Rasûlullâh (s.a.s) bir pazar arayışı içindeyken önce Nebit ve Beni Kaynuka pazarlarına gitmiş, buraları Müslümanlar için uygun bulmamış, sonra Medine pazarının kurulacağı yere gelmiş, etrafı dolaşarak, "Buranın Müslümanların pazarı olduğunu, pazarın daraltılmayacağını ve burada vergi

⁵⁵ Buhârî, "Büyü", 1; Buhârî, "Menâkıbü'l-ensâr", 3.

⁵⁶ Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Marifetü's-sünen ve'l-asâr* (Haleb-Kâhire: Dâru'l-va'y, 1991), 13/164.

⁵⁷ Komisyon, *Hadislerle İslam* (İstanbul: DİB Yayınları, 2017), 6/280.

⁵⁸ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 1/187.

⁵⁹ M.J. Kister, "The Market of the Prophet", *Journal of the Economic and Social History of the Orient* (1965), 276.

⁶⁰ Kalkavan, "Medine Pazarı Perspektifinden Muhtesib ve Agoranomos Karşılaştırması", 58.

alınmayacağını” buyurmuştur.⁶¹ Medine pazarında vergi alınmaması ilkesinin, Ukaz, Mecenne ve Zülmecaz panayırlarına giderek insanları İslâm’a davet eden Rasûlullâh’ın⁶² Ukâz’da gözlemlediği vergi muafiyeti uygulamasına dayanması muhtemeldir.⁶³

Rasûlullâh (s.a.s), Mescid-i Nebevî’nin yakınındaki Benî Sâide mevkiindeki Buthân vadisini Pazar yeri olarak tahsis etmiştir. Bu pazar Medine’nin giriş yolları üzerinde kurulmuş ve şehrin tamamına hizmet verebilecek bir konumda yer almıştır.⁶⁴ Bu bağlamda pazarın, işlek olması bakımından mühim bir stratejik noktada bulunması dolayısıyla Medine pazarının merkezden çevreye doğru daha çok ekonomik güçlerce belirlenen bir düzene tâbi olduğunu ifade etmek mümkündür.

Hicretten hemen sonra Medine pazarı kurulmuştur. Rasûlullâh’ın (s.a.s) Medine’ye dışarıdan getirilen ticari mallardan alınan gümrük vergisi mahiyetindeki öşür vergisi alınmamasına dair kararı tüccarlar için oldukça cazip bir unsur olmuş, bu bağlamda ticari ürünlerin akışı, değiş-tokuşu ve satışı artırılarak yabancı tüccarların Medine pazarına gelmesi teşvik edilmiş, böylece Medine pazarı oldukça canlanmıştır.⁶⁵

5. Rasûlullâh’ın Medine Pazarı Dolayısıyla Düzenlediği Bazı Hukuki ve Ahlaki Prensipler

İnsanlık tarihinden itibaren iktisadi alanın temeli olan ticaret hem maddi hem de sosyolojik açıdan büyük bir öneme sahiptir. Ticarete insanların ortak faydalarını temin etmede, toplumun huzur ve güven ortamının sağlanmasında, insanların hak ve menfaatlerinin zarar görmesinin önlenmesinde hukuki düzenlemelerin yanı sıra ticarete dair ahlak kurallarının oluşturulması gerekli olmuştur.⁶⁶ Kur’ân ve Sünnette ticari hayata dair temel ahlâk ilkeleri ve prensipleri belirlenmiştir.

Rasûlullâh (s.a.s), Medine pazarını canlandırmak için birtakım tedbirler almıştır. Bu bağlamda Pazar yerlerinin sahiplenilmesini yasaklamış, bu yasağın ihlaline yönelik bazı girişimleri önlemiş, böylece imtiyazlı bir sınıfın ortaya çıkmasını engellemeyi amaçlamıştır. Erkenden gelenin tezgâhını kurmasına izin vermek suretiyle erken saatlerde ticarete başlanmasını teşvik etmiştir.⁶⁷

Adil bir piyasa oluşturmayı amaçlayan Allah Rasûlü (s.a.s) münabeze (Satış sözleşmesinde akdin bağlayıcı olmaktan çıkması), mûlaseme (Mala dokunmak sûretiyle gerçekleşen bir satım şekli), tasriye (Alıcıyı aldatmak amacıyla satışa çıkarılmadan önce bir müddet sütü sağılmamış hayvan) ve neceş (Alma niyeti olmadığı halde malın fiyatını arttıran bir teklifte bulunma) gibi İslâmi emir ve yasaklarla uyum arz etmeyen, insanların kandırılması ihtimali olan câhiliye dönemi satış sözleşmelerini yasaklamıştır.⁶⁸

⁶¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1434/2013), “Ticarât”, 40.

⁶² Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982), 3/322, 339, 492.

⁶³ Kallek, “Pazar”, 34/195.

⁶⁴ Kallek, “Pazar”, 34/195.

⁶⁵ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 2/958-959.

⁶⁶ Mustafa Çağrı “Ticaret Ahlakı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/144-147.

⁶⁷ Kallek, “Pazar”, 34/195.

⁶⁸ Ebû Dâvûd, “Büyü”, 58; Kallek, “Pazar”, 34/196.

Allah Rasûlü (s.a.s), Medine pazarına mal satmak üzere Medine civarından gelen köylülere yolda karşılayıp fiyatlar tespit edilmeden ucuza almaya çalışan tüccarları bundan men etmiş, alıcı olmadığı halde müşteri gibi davranarak alıcıları kızdırmaktan uzak durulmasını istemiştir.⁶⁹ Allah Rasûlü, “Karaborsacının çok fena bir kul olduğunu, zira fiyatların düştüğünü öğrenince üzüldüğünü, yükseldiğini duyunca da sevindiğini”⁷⁰ belirtmiş, “stokçuluk yapan karaborsacının lanetlendiğini” buyurmuştur.⁷¹ “Mal getiren ticaret kervanını yolda karşılamayı yasaklamış, ondan bir şey alınsa dahi malın ilk sahibinin pazara geldiği zaman muhayyer olduğunu” buyurmuştur.⁷² Ayrıca “Şehirlinin, bedevî adına satış yapmasını, simsarlığı yasaklamıştır.”⁷³

Allah Rasûlü Medine şehir pazarının ahlaka ve hukuka dayanması hususunda büyük bir ihtimam göstermiş, bu bağlamda ticarete uyulması gereken ahlaki ilkeleri tespit etmiştir. Rasûlullâh (s.a.s): “Allah’ın, satışın, alışın ve borç ödemenin müsamahalı olanını sevdiğini”⁷⁴ buyurmuş, “Tartıda fazla tartarak verilmesini” tavsiye etmiş,⁷⁵ “Satarken, satın alırken, alacağını geri isterken hoşgörülü davranıp kolaylık gösteren kimseye Allah’ın rahmetiyle muamele etmesi için dua etmiştir.”⁷⁶

Allah Rasûlü çarşı ve pazarlarda Allah’ı hatırlamanın idrakinde olmayı şuurlu bir Mü’min’in vasıfları arasında addetmiş, bunun büyük bir mükâfatının olacağını buyurmuştur: “Bir kimsenin çarşıya gittiğinde, ‘Lâ ilâhe illâllâhu vahdehû lâ şerike leh lehû’l-mülkü ve lehû’l-hamdü yühyî ve yümît ve hüve hayyun lâ yemût bi-yedihi’l-hayr ve hüve alâ külli şey’in kadîr” dediği takdirde Allah Teâlâ’nın onun için bir milyon iyilik yazacağını, bir milyon kötülüğü sileceğini ve onu bir milyon derece yükselteceğini” buyurmuştur.⁷⁷ Allah Rasûlü çarşı ve pazarlarda koşuşturup⁷⁸ kalpleri manevi lezzetlerden mahrum etmeme hususunda ikaz etmiş, “Dünya’da en değerli olan şeyin, zikreden bir dil, şükreden bir kalp ve kişinin imanının yaşamasında ona yâr ve yardımcı olan inançlı bir eş olduğunu” buyurmuştur.⁷⁹

Allah Rasûlü (s.a.s), aldatmaya karşı da birtakım tedbirler almış, bu bağlamda Müslümanları ikaz etmiştir. “Pazarda aldatanların şefaatinde mahrum kalacaklarını ve sevgisini kazanamayacaklarını”,⁸⁰ “Malını satmak için çokça yemin edenlerin⁸¹ ve malındaki kusuru açıklamadan satan kimselerin Allah’ın gazabına uğrayacaklarını ve melekler tarafından lânetleneceklerini haber vermiştir.⁸²

Nebevî öğretisi ile çarşı pazarda uyulması gereken temel prensipler ve ahlaki ilkeler ortaya konulmuştur. Allah Rasûlü’nün bulunduğu her yer, âdeta bir eğitim ortamına dönüşmüştür. Evde,

⁶⁹ Buhârî, “Büyü”, 64.

⁷⁰ Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Şuabü’l-İmân* (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1410), 11/215.

⁷¹ İbn Mâce, “Ticarât”, 6.

⁷² Müslim, “Büyü”, 17.

⁷³ Müslim, “Büyü”, 20; Kalkavan, “Medine Pazarı Perspektifinden Muhtesib ve Agoranomos Karşılaştırması”, 60.

⁷⁴ Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre et-Tirmizî, *Sünenü’l-Tirmizî* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1438/2017), “Büyü”, 75.

⁷⁵ İbn Mâce, “Ticarât”, 34.

⁷⁶ Buhârî, “Büyü”, 16.

⁷⁷ Tirmizî, “Deavât”, 36; İbn Mâce, “Ticarât”, 4.

⁷⁸ Tirmizî, “Salât”, 54.

⁷⁹ Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 9.

⁸⁰ Tirmizî, “Menâkıb”, 69.

⁸¹ Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *Sünenü’n-Nesâî* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2017), “Zekât”, 77.

⁸² İbn Mâce, “Ticarât”, 45.

çarşıda, kısacası toplumsal hayatın her sahasında, nebevî tebliğ ve öğretiler, soru-cevap ve sohbet üslubu içinde aktarılmıştır. Bu bağlamda sahâbîden Kayle (ö. ?), ticâret ahlâkına dair Hz. Peygamber'e soru yöneltmiş, ondan önemli bilgiler öğrenmiştir.⁸³

6. Hadisler Nazariyesinde Medine Çarşısı

Allah Rasûlü (s.a.s), zaman zaman temel ihtiyaçlarını karşılamak, pazara gelip gidenlerden, alınıp satılan ticari ürünlerden haberdar olmak için Medine pazarına gitmiştir. Bu bağlamda Rasûlullâh (s.a.s) bir gün Medine pazarına uğramış, çarşıda dolaşırken bir ekin yığınının yanına gelmiş, elini kontrol etmek amacıyla ekin yığınının içine daldırmış, bunun üzerine parmakları ıslanmıştı. Bunun üzerine sahibine “Bunun ne?” olduğunu sormuş, o da “Malının yağmurda ıslandığını” belirterek bu hususu izah etmeye çalışmıştı. Allah Rasûlü bu izahı yeterli bulmamış, “Islak kısmını insanların görmesi için yığının üstüne koyması” hususunda uyarılmış, “Müslümanlar arasında aldatma olmaz. Bizi aldatan bizden değildir”⁸⁴ buyurarak tepkisini dile getirmiş ve ticaret ahlâkına dikkatleri çekmiştir. Bu bağlamda Allah Rasûlü (s.a.s); “Alışveriş yapanların birbirlerinden ayrılmadıkları sürece alışverişi kabul edip etmeme hususunda serbest olduklarını, eğer dürüst davranırlarsa ve malın kusurunu açıkça söylerlerse, alışverişlerinin bereketleneceğini, fakat kusuru gizleyip yalan söyledikleri takdirde, yaptıkları alışverişin bereketinin gideceğini”⁸⁵ buyurmaktadır. Bu manada Allah Rasûlü (s.a.s), “Müslümanın Müslümanın kardeşi olduğunu, kusurlu bir malı kusurunu açıklamaksızın din kardeşine satmasının helâl olmayacağını, kusurunu açıklamadığı bir malı satan tüccarın, daima Allah'ın gazabı altında olduğunu ve meleklerin ise ona sürekli lanet ettiğini”⁸⁶ buyurmuştur. Bu bağlamda Allah Rasûlü Medine pazarının kuruluşuyla Müslümanların alışverişte dürüst ve samimi olmalarını temin edecek bir ortam oluşturmayı amaçlamıştır.

Medine çarşısında yaşanan şu hadise de Allah Rasûlü'nün alışverişte adaleti ve hakkaniyeti öncelediğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir: “Ebû Şahm adlı bir Yahudi, Abdullâh b. Ebû Hadred'den (ö. 71/690-91) beş dirhem olan alacağını ödemesini talep etmiş, bunun üzerine İbn Ebû Hadred, Hayber Savaşı'nı kastederek “Hicâz'ın yiyecek ve servet bakımından en zengin bölgesine gidiyoruz” demiş, borcu için bir müddet süre istemişti. Ebû Şahm bunu duyunca çok sinirlenmiş, Rasûlullâh'a (s.a.s) onun bu tutumunu arz etmiş, borcunun ödenmediğini ve kendisine haksızlık yapıldığını belirtmiştir. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.s), borcun hemen ödenmesini emretmiş, İbn Ebû Hadred, maddi olarak borcu ödeyecek durumda olmadığını, borcunu ancak Hayber ganimetiyle ödeyebileceğini ifade etse de Allah Rasûlü aynı emri iki kez daha tekrarlamıştır. Abdullâh b. Ebû Hadred, Medine pazarına gitmiş, sırtındaki kıyafeti Yahudi'ye satmak üzere çıkartmış, sarığına bürünüp Yahudi'ye “Elbisesini kendisinden satın almasını” istemiştir. Yahudi elbiseyi dört dirheme satın almış, İbn Ebû Hadred, borcunun kalanını başka bir sahâbîden ödünç alıp ödemiştir.”⁸⁷

Medine pazarının kuruluşu, Medine çevresindeki Bedevîler'in de İslâm'ı yakinen tanımalarına zemin teşkil etmiştir. Bir şeyler satmak için Medine'ye gelen Bedevîler, Allah Rasûlü ile görüşmüş,

⁸³ İbn Mâce, “Ticârât”, 29.

⁸⁴ Müslim, “Îmân”, 164.

⁸⁵ Ebû Dâvûd, “Büyû”, 51.

⁸⁶ İbn Mâce, “Ticârât”, 45.

⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/423.

onunla yakın ilişkiler kurmuşlardır. Bu bağlamda çölde yaşayan Zâhir adında bir bedevî kaynaklarda nakledilmektedir. Zâhir zaman zaman Medine'ye gelince Allah Rasûlü ile hediyeleşmiştir. Allah Rasûlü "Zahir'in kendilerinin çöldeki temsilcileri olduğunu, kendilerinin de onun şehirdeki temsilcisi olduğunu" buyurmuştur. Bir gün Zâhir, Medine pazarına bir şeyler satmak üzere gelip alım-satım uçaşıırken Allâh Rasûlü ona arkadan sarılmış, bunun üzerine Zâhir, "Sen de kimsin?" diyerek kendisini bırakması için bağırmaya başlamış, kafasını arkaya çevirip kendisini sarıp sarmalayan kimsenin Allah Rasûlü (s.a.s) olduğunu fark edince bağırmanı bırakmıştı. Allah Rasûlü (s.a.s) ise pazarın ortasında "Bu köleyi kendisinden kimin satın alacağını" sormuş, Zâhir de Allah Rasûlü'nün yaptığı şakayı sürdürerek, "Kendisini köle olarak sattığı takdirde yüzünün çirkin olması dolayısıyla bu ticaretten zarar edeceğini, değerin düşük olduğunu" belirtmiştir. Bunun üzerine Allâh Rasûlü "Onun Allah katındaki değerin düşük değil, bilakis yüksek olduğunu" buyurmuştur.⁸⁸

Bazı sahâbiler, Medine pazarında yapılan ticaretin İslamî emirlerle ve ahlaki ilkelerle uyum arz edip etmediğini denetlemek amacıyla Allah Rasûlü (s.a.s) tarafından görevlendirilmiştir. Âmilu's-sûk şeklinde adlandırılan bu denetçiler, Hz. Peygamber'in vazettiği iktisadi prensiplerin uygulanıp uygulanmadığını ve ahlaki ilkelere uyulup uyulmadığını denetlemişlerdir.⁸⁹ Ticari işlemleri, ölçü ve tartıları kontrol etmişler, pazardaki emniyet ve güveni tesis etmişlerdir.⁹⁰

Medine pazarında kadın sahâbiler hem denetleyici hem de tüccar olarak aktif olarak yer almışlardır. Medine pazarında kadınların, pazarların denetiminde Rasûlullâh'ın muhtesipleri arasında yer aldıkları, başta parfümeri olmak üzere çeşitli ürünler sattıkları bilinmektedir.⁹¹ Bu bağlamda Semrâ bnt. Nuheyki'l-Esediyye (ö. ?), bizzat Rasûlullâh tarafından Medine pazarına denetleyici olarak tâyin edilmiştir. O, elinde kırbaçla Medine pazarında yapılan alışverişleri denetlemiş, tüccarlara iyiliği emredip onları kötülükten sakındırmıştır.⁹² Şifâ bnt. Abdullâh (ö. 20/641) adlı kadın sahâbî de, Medine pazarını denetlemek üzere tayin edilmiştir.⁹³ Öte yandan Medine çarşısında ticaret yapanlar arasında Esmâ bnt. Mahreme gibi misk satan kadın sahâbiler de vardır.⁹⁴

7. Medine Pazarının Sosyo-Politik Etkileri

Medine pazarının kuruluşu kuşkusuz Yahudilerle ilişkilerin bozulmasındaki en mühim faktörlerden birisini teşkil etmektedir. Medine çarşısının kuruluşuyla daha sonra Kaynukaoğulları ile ticari bir rekabet başlamış, pazarın kuruluşuyla kişisel kıskançlıklar artmış, Medine

⁸⁸ Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1418/1997), 20/90, Hadis No: 12.648.

⁸⁹ Müslim, "İmân", 164; Ebû Dâvûd, "Büyü", 50; Tirmizî, "Büyü", 4; İbn Mâce, "Ticârât", 3; Cengiz Kallek, "Hisbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/134.

⁹⁰ Abdulazîz Dûrî, *İslâm İktisat Tarihine Giriş*, çev. Sabri Orman (İstanbul: Endülüs Yayınları, 1991), 75.

⁹¹ Kallek, "Pazar", 34/194-203.

⁹² Ebû Ömer Cemaleddin Yûsuf b. Abdullâh b. Muhammed el-Kurtubî İbn Abdilberr en-Nemerî, *el-İstiâb fî ma'rifeti'l-ashâb* (Kâhire: y.y., 1328), 4/335.

⁹³ Ahmed b. Ali el-Askalânî İbn Hacer, *İsâbe fî temyîzi's-sahâbe* (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1412), Kadınlar Bölümü, No: 618.

⁹⁴ Ebû Ömer Cemaleddin Yûsuf b. Abdullâh b. Muhammed el-Kurtubî İbn Abdilberr en-Nemerî, *el-İstiâb fî ma'rifeti'l-ashâb* (Ürdün: Dâru'l-A'lâm, 2002), 903; Komisyon, *Hadislerle İslam*, 4/234-235.

sözleşmesinde ifade edilen birlikte yaşama tecrübesi zedelenmiş, bu da onların şehirden çıkarılmalarına zemin teşkil etmiştir.

Allah Rasûlü öncelikle Yahudiler’i İslâm’a davet etmiştir. Bu bağlamda Rasûlullâh (s.a.s) bir gün, Medine’deki Benî Kaynukâ Yahudilerine ait Pazar yerinde, onları bir araya toplamış onlara “Kureyşliler’e gelen bela ve felaketlerin başlarına gelmemesi için Allah’tan korkmalarını tavsiye etmiş ve İslâm’ı din olarak kabul etmelerini istemiştir. Kendisinin Allah’ın gönderdiği bir elçi olduğunu, bunu onların kendi kitaplarında görüp duyduklarını, Allah’ın kendilerini bununla bağışlamış vaziyette olduğunu” buyurmuştur. Yahudiler bu hitaba cevaben “Kendisinin sadece kendi milletini bildiği, onlara mağlubiyeti tesadüfen tattırdığını, harb sanatını bilmeyen bir millet ile karşılaşmasının kendisini yanıltmamasını, şayet kendileriyle savaşacak olursa onlar arasında nice erleri görüp öğreneceğini” söylemişler,⁹⁵ Rasûlullâh’ın davetine icabet etmemişlerdir.

Böylesi bir ortamda, yaşanan küçük bir hadise büyük bir kargaşaya sebep olmuştur. Genç bir Müslüman kadın Benî Kaynukâ çarşısında bir şeyler almak üzere bir kuyumcu dükkânına girmiş, burada bulunan Yahudi delikanlılar ona laf atmış, alaylı bir şekilde örtüsünü açmasını istemişlerdir. Bu Müslüman sahâbî hanım bunu reddedince kuyumcu gizlice bir iple elbisesinin yırtmacını sabit bir eşyaya bağlamış, sahâbî hanım bu durumdan habersiz ayağa kalkıp yürüyünce, kısmen de olsa vücudu çıplak olarak ortaya çıkmıştır. Hem utançtan hem de kızgınlıktan, sahâbî hanım acı çığlıklar atınca oradan geçmekte olan bir Müslüman erkek onun yardımına koşmuş, yapılanları öğrenince kuyumcuyu öldürmüştür. Orada bulunan Yahudiler de bu Müslüman erkeği şehit etmişlerdir. Yaşanan bu hadise, bir savaş ile sonuçlanmıştır. Hadiseden sorumlu Benî Kaynukâ Yahudileri’nin oturduğu mahalle kuşatılmış, on beş günlük bir muhasaradan sonra teslim olmuşlardır.⁹⁶

Bin beş yüz kılıç, üç yüz zırhlı elbise, iki yüz mızrak ve beş yüz kalkan şeklindeki silahları toplanmış ve bazı Müslüman dostlarının araya girmesiyle onların Medine’den çıkarılmaları ile iktifa edilmiştir.⁹⁷ Yaşanan bu hadiseyle kaleleri ashâb tarafından muhasara altına alınan Kaynukâlılar, Müslümanlarla yaptıkları antlaşmaya ihanet edip kan akıttıkları için Medine’den çıkarılmışlardır.⁹⁸

SONUÇ

İslâmiyet’ten önce Arap Yarımadası’nın önemli bir ticaret merkezlerinden olan Medine’de ticari hayatta Yahudiler oldukça etkindir. Medine’de Yahudilerin ticari hayatta üstünlük elde ettikleri, bu bağlamda Kaynukâ pazarının ve Medine’nin ara sokaklarında kullanılan pazarlarda onların oldukça aktif olduğu anlaşılmaktadır.

Mekke’den Medine’ye hicret eden Allah Rasûlü, Medine İslam Devleti’nin siyasi açıdan güçlenmesini sağlamak, ticarete oldukça ehil olan Muhâcirleri ticarete yönlendirmek, her şeylerini Mekke’de bırakan Muhâcirler arasında refah düzeyini artırmak için alternatif bir Pazar olarak Medine çarşısını kurmuştur. Bu pazarı faal hale getirerek serbest piyasa oluşturmuştur. Allah

⁹⁵ Ebû Dâvûd, “İmâre”, 21, 22.

⁹⁶ Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye* (Beyrut: Dâru’l-Cil, 1411), 3/65-69; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 1/575-577.

⁹⁷ İbn Hişâm, *Sîret*, 3/65-69; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 1/578; Komisyon, *Hadislerle İslâm*, 7/264.

⁹⁸ Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî, *el-Meğâzî* (Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, t.y.), 1/177-178; Komisyon, *Hadislerle İslâm*, 7/265.

Rasûlü ticari hayatı canlandırmak, rekabeti artırmak, piyasayı düzenlemek için alternatif bir pazar olarak Medine çarşını inşa etmiştir. Fakat Yahudileri pazarlarından dışlamamış, onlara bir engel koymamıştır. Hatta Allah Rasûlü Yahudi Ebu's-Şahm ile ticaretini sürdürmüştür. Bu husus ise Allah Rasûlü'nün ticarete rekabeti önemseydiğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Medineliler, ziraatla meşgul olduklarından ticarete tecrübelerinin olmadığı, sadece üretim fazlası ürünlerini sattıkları anlaşılmaktadır. Medine'de kuyumculuğun ve sarraflığın genellikle Yahudi ve Hristiyanların elinde olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu bağlamda Medine'deki piyasalara Yahudiler hâkimdi. Allah Rasûlullâh'ın (s.a.s) rekabetçi bir ortam oluşturmayı amaçladığı anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber öncelikle Yahudiler'e ait olan pazar yerlerini dolaşmış, buraların Müslümanlar için uygun bir pazar yeri olamayacağı kanaati kendisinde hâsıl olmuştur. Zira buradaki ticari ilkelerin İslamiyet'le örtüşmeyeceğini, ayrıca Yahudi pazarlarında önemli köşe başlarını Yahudilerin tutması sebebi ile Müslümanların burada rahat bir ticaret yapamayacağını düşünmüştür. Bu karardan sonra Müslümanlar Medine Pazarını kurmuştur. Medine pazarında kadınlara mahsus malların sunulduğu bir bölümün de bulunduğu, burada kadın giyimi, parfümeri ve oyuncakların satıldığı anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber, bu pazarda tatbik edilmek üzere birtakım prensipler ve ahlaki ilkeler koymuştur. Medine pazarında birtakım ekonomik tedbirler alınmış, bu bağlamda satıcılardan vergi alınmamıştır. Zira pazarda maldan vergi alındığı takdirde o vergi satılan ürüne yansıtılmaktadır. Bu bağlamda vergi alınmayarak malın daha ucuza satılmasının, fiyatların düşük tutulmasının Medine Pazarı'nın Yahudi pazarları karşısında güçlenmesi, Müslümanların iktisadi açıdan refah seviyesine ulaşması amacına matuf olduğunu ifade etmek mümkündür.

Allah Rasûlü'nün Medine pazarının kuruluşunda aldığı tedbirlerden birisi, kimsenin belli bir yerinin olmamasıdır. Zira Pazar yerlerinde köşe başları oldukça önem arz etmektedir. Köşe başlarını tutan kişiler bir rantın oluşmasına zemin teşkil edebilirler. Fakat Allah Rasûlü'nün aldığı tedbirlerle bunun engellenmesi kazanç imkânlarının yeniden dönüşmesine zemin teşkil etmiştir.

Allah Rasûlü'nün Medine pazarındaki prensipleri serbest piyasa düzeni içindir. Böylece Medine pazarı için öngörülen müdahalesiz doğal seyir ile fiyatların herkesin razı olacağı hale getirildiği anlaşılmaktadır. Medine pazarının kuruluşu, Yahudilerle ilişkilerin bozulmasındaki en mühim faktörlerden birisini teşkil etmektedir. Tarihteki olaylarda ekonomik faktörler oldukça etkindir. Bunun en önemli örneklerinden birisini Kaynukâlîların Medine'den çıkarılması hadisesi teşkil etmektedir. Bu bağlamda ticari üstünlüğün ve rekabetin Müslümanların ve Yahudilerin arasının açılmasında oldukça etkili olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh. *el-Müsned*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh. *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1418/1997.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin. *Marifetü's-sünen ve'l-asâr*. Haleb-Kâhire: Dâru'l-va'y, 1991.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin. *Şuabü'l-İmân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1410.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *Sahîhu'l-Buhârî*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1438/2017.
- Cora, İhsan. "Çağdaş Tüketici Pazarları Açısından "Medine Pazarı"nın Analizi". *Atlas Sosyal Bilimler Dergisi*. (2020), 51-62.
- Çağrı, Mustafa. "Ticaret Ahlakı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 41/144-147, İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Dûrî, Abdulazîz. *İslâm İktisat Tarihine Giriş* (çev. Sabri Orman). İstanbul: Endülüs Yayınları, 1991.
- Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Süleymân b. Eş'as. *Sünen-i Ebû Dâvûd*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1436/2015.
- Hâkim en-Nisâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed. *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*. Haleb: Mektebetü'l-Matbûâtü'l-İslami, t.y..
- Hamidullah, Muhammed. "İlâf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/63-64. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Hamidullah, Muhammed. "Medine'de Sosyo-Ekonomik Hayat". *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2006.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. çev. Salih Tuğ. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 2001.
- Hâşimî, Muhammed b. Habîb. *el-Muhabber*. Haydarâbâd: y.y., 1361/1942.
- İbn Abdilberr en-Nemerî, Ebû Ömer Cemaleddin Yûsuf b. Abdullâh b. Muhammed el-Kurtubî. *el-İstiâb fî ma'rifeti'l-ashâb*. Kâhire: y.y., 1328.
- İbn Abdilberr en-Nemerî, Ebû Ömer Cemaleddin Yûsuf b. Abdullâh b. Muhammed el-Kurtubî. *el-İstiâb fî ma'rifeti'l-ashâb*. Ürdün: Dâru'l-A'lâm, 2002.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî. *İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1412.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1411).
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik. *Sîret-i İbn Hişâm Tercemesi*. ter. Hasan Ege. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1985.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *Sünenü İbn Mâce*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1434/2013.
- İbn Sa'd, Muhammed. *Kitabu't-tabakâti'l-Kebîr*. Kâhire: Mektebetü'l-Hancî, 1421/2001.

- İbnü'l-Esîr, Mecdüddîn Mübârek. *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser*. nşr. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî- Tâhir Ahmed ez-Zâvî. Kâhire: y.y., 1383-85/1963-65.
- Kalkavan, Hakan. "Medine Pazarı Perspektifinden Muhtesib ve Agoranomos Karşılaştırması". *Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*. (2018) 1/1, 56-63.
- Kallek, Cengiz. "Hisbe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/133-143. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Kallek, Cengiz. "Pazar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/194-203. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Kallek, Cengiz. "Ticaret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/134-144. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Kallek, Cengiz. Hz. Peygamber (s.a.v) Döneminde Devlet ve Piyasa. İstanbul: Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, 1992.
- Kallek, Cengiz. Hz. Peygamber Döneminde Devlet ve Piyasa. İstanbul: Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, 1992.
- Kister, M.J. "The Market of the Prophet". *Journal of the Economic and Social History of the Orient*. (1965). 272-276.
- Komisyon, *Hadislerle İslam*. Ankara: DİB Yayınları, 2014.
- Komisyon, *Hadislerle İslam*. İstanbul: DİB Yayınları, 2017.
- Lecher, Michael. "İslâm Öncesi ve İslâm'ın İlk Dönemlerinde Medine/Yesrib Pazarı". (çev. M. Mahfuz Söylemez). *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2/4 (Aralık 2003). 157-172.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sahîhu Müslim*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1437/2016.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb. *Sünenü'n-Nesâî*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1438/2017.
- Saîdü'l-Efgânî. *Esvâku'l-Arab fî'l-câhiliyyeti ve'l-İslâmî*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1974.
- Semhûdî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Abdillâh. *Vefâu'l-vefâ bi ahbari dâri'l-Mustafa*. Kahire: y.y., 1326.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu't-Taberî*. Kâhire: Dâru'l-Maârif, t.y..
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre. *Sünenü't-Tirmizî*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1438/2017.
- Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer. *el-Meğâzî*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, t.y.